

Duurzaam inkopen met straatbakstenen

OP VISITE IN EEN MEDITERRANE OMGEVING

Ole Bouman over het verschil tussen tendensen
en problemen

GOVINDU STRAATBAKSTENEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
DECEMBER 2009

#21

INHOUDSOPGAVE

4 / 7

Ole Bouman is directeur van het Nederlands Architectuurinstituut. Hij geeft aan dat architecten de maatschappelijke taak hebben hun vak kennis in te zetten voor duurzame innovaties. En het kortetermijndenken van Nederlandse politici moet plaatsmaken voor een visie op de langere termijn.

8 / 10

Een prestigieus kantoren-, woningen- en winkel-complex roept bij veel mensen niet direct warme associaties op. Dat je zo'n modern stadsbeeld met behulp van een ingenieus ontwerp op een fraaie manier kunt aanvullen, bewijst de brug over de De Boeigracht.

11

Burgemeester Wolfsen van Utrecht vertelt over de betrokkenheid van bewoners bij de stad. Bestrating met een menselijke maat? Dat kan met gebakken waaltjes. Iedereen is er dik tevreden mee.

12 / 14

Om de Nederlandse markt voor duurzame producten een 'boost' te geven, wil de rijksoverheid vanaf volgend jaar álles duurzaam inkopen. Dit heeft natuurlijk ook gevolgen voor de inrichting van de openbare ruimte.

15

In deze editie van Uitgelezen bespreekt Michiel Nieuwenhuys het boek 'Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland 2007/2008'.

16 / 21

Er zijn vele vormen van kunst in de openbare ruimte en soms is de openbare ruimte zelf een kunstwerk. Ook de straatbaksteen speelt een rol in de openbare kunst. Vaak als ondergrond van een kunstwerk, soms als het kunstwerk zelf. Drie mooie voorbeelden.

22 / 27

In de laatste editie van het Stijlartikel staat de historische stijl centraal. Cees van Aalst, stedenbouwkundig strateeg van Den Bosch, legt uit hoe de stad met veel succes haar hart tot een historisch beschermd stadsgezicht heeft gemaakt.

28 / 31

In de nieuwe wijken van Nederland wordt vaak straatbaksteen toegepast. Ditmaal besteden we aandacht aan Koolhoven in Tilburg en Le Medi in Rotterdam.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Coverfoto: Le Medi, Rotterdam

Redactie

Dick Tommel (hoofdredacteur),
Tanja Bongers, Ewald van Hal, Pascal Klaassen,
Michiel Nieuwenhuys, Fenke Paus, Tessa Post,
Sander Videler en Erik Zijlstra

Raad van Advies

Peter van Beek (Voorzitter van het OBN-sectie-bestuur werkgevers), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling),
Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch)
en Jan Stigter (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

Stichting Promotie Straatbaksteen

Postbus 155, 6880 AD Velp
T 026 - 3845641, F 026 - 3845631
E info@straatbaksteen.nl
I www.straatbaksteen.nl

Bladmanagement

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Tessa Post en Fred Wijers

Vormgeving

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Eveline Grin

Teksten

Pascal Klaassen, Armand ten Voorde, Guus van Rijswijk en Eric Weijers

Fotografie

Picture Productions, H el ene van Domburg (p.4),
Maarten Laupman (p.6), Kees Spruijt (p.6),
Gemeente Utrecht (p.11), Jeroen van der Wielen
(p.22, 26, 27 links)

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan met bronvermelding.

DUURZAAM EN SFEERVOL

De rijksoverheid wil vanaf 2010 honderd procent duurzaam inkopen. De gemeenten hebben 75 procent als doel gesteld; provincies en waterschappen 50 procent. Het is de bedoeling dat vanaf 2015 overheden al hun inkopen duurzaam doen. Dat is een goede ontwikkeling als u het mij vraagt, ook voor de openbare ruimte in Nederland. Want als we er met z'n allen voor kunnen zorgen dat onze publieke plaatsen zonder schade voor de natuur ontworpen, gerealiseerd en beheerd kunnen worden, waarom zouden we dat dan niet gewoon doen? Daar hebben we de dreiging van een snel veranderend klimaat toch niet als stok achter de deur bij nodig?

De straatbaksteen kan met recht een duurzaam product worden genoemd. De grondstofwinning levert een belangrijke bijdrage aan natuurontwikkeling rond en het beheer van onze rivieren. Bovendien is de bron onuitputtelijk. Per jaar wordt er meer klei afgezet dan we voor de productie van keramisch materiaal nodig hebben. Straatbakstenen zijn door hun kleurvastheid, mooie wijze van verouderen en gebruiksgemak een gewild product voor hergebruik. Dit is niet alleen te zien in onze binnensteden, maar blijkt ook uit onderzoek van Royal Haskoning. Het bureau becijferde dat de mate van hergebruik bij gemeenten tussen 80 en 90 procent ligt. De gemiddelde levensduur van een straatbaksteen is 125 jaar. Voor ongeveer 10 procent is de levensduur zelfs meer dan 250 jaar. In deze tijd van verduurzaming zijn dat dus belangrijke pluspunten voor de gebakken klinker. In het artikel 'Rijksoverheid gaat vanaf 2010 voor de honderd procent' op pagina 12 leest u meer over de plannen van de overheid. Op de website www.straatbaksteen.nl kunt u het onderzoek 'De mate van hergebruik van straatbakstenen in Nederland' van Royal Haskoning bekijken.

Niet alleen fabrikanten van bouw- en bestratingsmaterialen krijgen te maken met de duurzame eisen van de overheid, ook architecten zullen er rekening mee moeten houden. Ole Bouman, directeur van het Nederlands Architectuurinstituut, raadt hen zelfs aan hierin een voortrekkersrol te spelen. In het artikel 'Zonder sterk bestuur, geen sterke ruimtelijke ordening' op pagina 4, voorspelt hij dat architecten die weigeren over klimaatbewuste innovaties na te denken, steeds minder gevraagd zullen worden. Niet toevallig hebben architecten die duurzaamheid wel hoog op de agenda hebben staan, momenteel ook minder last van de huidige economische crisis.

Naast duurzaam is de straatbaksteen ook een bijzonder Nederlands product, dat altijd een warm gevoel oproept bij mensen. In deze Contour komen we de gebakken klinker dan ook weer overal tegen. In historische binnensteden, in moderne nieuwbouwwijken en op een sfeervolle brug rond de Amsterdamse Zuidas. In het artikel 'De straatbaksteen als "work of art"', vanaf pagina 16, is te lezen hoe straatbakstenen in kunst verwerkt kunnen worden. Jeroen van Hoof vertelt bijvoorbeeld hoe hij met een combinatie van gekleurde straatbakstenen en een spiegel laat zien dat verandering en duurzaamheid heel goed samengaan.

Daar sluit ik me graag bij aan!

Dr. D.K.J. Tommel

Voorzitter Stichting Promotie Straatbaksteen

“Het gaat ons goed. En dat zie je als je door ons land reist.”

OLE BOUMAN: “LAAT TENDENSEN GEEN PROBLEMEN WORDEN”

Zonder sterk bestuur, geen sterke ruimtelijke ordening

“Nederland ligt er goed bij, maar het kortetermijndenken van onze bestuurders is reden tot zorg. De toekomst wacht niet en Nederland staat niet alleen in de wereld.” Dit zegt Ole Bouman, directeur van het Nederlands Architectuurinstituut. “Architecten hebben de maatschappelijke taak hun vakkennis in te zetten voor duurzame innovaties.”

Er is vaak kritiek op de wijze waarop Nederland met haar ruimtelijke ordening omgaat. Te rommelig. Te veel willen, maar geen keuzes durven maken. Bouman kent die kritiek, begrijpt ook waar de onvrede vandaan komt, maar vindt vooral dat je zaken in perspectief moet blijven zien. “Kom je veel in het buitenland? Dan kun je niet anders dan concluderen dat er in Nederland ook heel veel goed gaat. Kijk naar de verkeerscongestie in Shanghai, de armoedige sloppenwijken in Mumbai of het gebrek aan aandacht voor de regio vanuit het bestuurscentrum Parijs. Al die zaken spelen niet of in veel mindere mate in Nederland. We hebben geen grote klimatologische rampen, geen geofysische problemen en geen structurele corruptie. Kortom: het gaat ons goed. En dat zie je als je door ons land reist.”

TENDENSEN OF PROBLEMEN

Betekent dit dat we de komende jaren op onze lauweren kunnen rusten en de openbare ruimte kunnen laten zoals die is? Nee. Ook voor Nederland blijft het volgens Bouman zaak te werken aan een betere ruimtelijke ordening op de lange termijn. Klimaatverandering,

wisselende bevolkingssamenstellingen, vergrijzing, ruimte voor water; het zijn vier voorbeelden van belangrijke ontwikkelingen waarop architecten en landschapsontwikkelaars moeten anticiperen. Het gaat dan volgens Bouman om ‘tendensen’ en niet om ‘problemen’. “Ik maak graag een onderscheid tussen zeer grote acute problemen en robuuste maatschappelijke tendensen. Bij het eerste denk ik aan natuurrampen, grote sociale ongelijkheid, oorlogssituaties en dergelijke. Die problemen en de gevolgen daarvan moet je direct het hoofd bieden. Bij robuuste maatschappelijke tendensen heb je tijd om erop in te spelen. Wanneer je dat goed doet, hoeven ze geen probleem te worden.”

GROOTSTEDELIJK DENKEN

Helemaal gerust op de toekomst is Bouman niet. Hij vindt het bestuur in Nederland te zwak. “De macht kampt in alle lagen met een gebrek aan legitimiteit. Dit leidt tot een steeds sterkere vorm van kortetermijndenken en dat is niet goed voor het langetermijnbelang van de openbare ruimte.” Als voorbeeld noemt Bouman de situatie rond Almere. >

NAI-gebouw, zuid-oostzijde

De stad wil graag een rol spelen in de groei van het aantal huishoudens de komende tientallen jaren. De politiek heeft Almere die taak ook gegeven. Om de stad leefbaar te houden is een goede infrastructuur nodig. En moeten er meer mogelijkheden komen om in de polder te bouwen. De plannen daarvoor liggen al een tijdje bij de landelijke politiek, maar daar ontstaat nu allerlei weerstand tegen die plannen. Deze weerstand wordt gevoed door natuurorganisaties, bewonersgroepen en omliggende steden. Bouman wijst erop dat hoe zwakker het bestuur is, hoe meer invloed al deze stemmen op de uiteindelijke besluiten uitoefenen. “Het gevolg is dat Nederland niet meer in staat is grootstedelijk te denken.”

STERK BESTUUR

Bouman is stellig in zijn overtuiging: “Zonder sterk bestuur, geen sterke ruimtelijke ordening. De Deltawerken, de Hollandse Waterlinie, onze polders; ze zijn allemaal tot stand gekomen onder de impulsen van een krachtig bestuur, dat al dan niet werd geactiveerd door de hoge mate van urgentie bij de bevolking.” Hoeveel toekomst

kun je aan? Die vraag moet ieder land zichzelf continu durven stellen volgens Bouman. Niets doen is ook een antwoord, namelijk: we ambiëren niet meer zoveel. Aan die keuze hangt wel een prijskaartje, al is dat niet direct zichtbaar. Mede daardoor is het voor veel bestuurders verleidelijk zich vooral op de korte termijn te richten. Maar dat kan op de lange termijn voor een samenleving slecht uitpakken. Bouman: “Nederland staat niet alleen in de wereld, we maken deel uit van een mondiaal krachtenspel. Zaak is te zorgen dat we ook in de toekomst kunnen blijven concurreren. Bij onze keuzes voor de ruimtelijke inrichting moeten we daar nu al rekening mee houden.”

VERANTWOORDELIJKHEID ARCHITECTUUR

Wie Ole Bouman spreekt, ontmoet een gepassioneerd historicus die architectuur als uitgangspunt heeft gekozen om het over alles te kunnen hebben. “Bij ieder gebouw is een achtergrondverhaal te vertellen over de toestand van de samenleving tijdens de bouw ervan. Welk economisch en politiek

Le Corbusier tentoonstelling

systeem was er? Wat was het niveau van de technologie? Welke rol was er weggelegd voor de kunst? Of het nu gaat om gotische kathedralen, Romeinse tempels, moderne fabrieken of villa's in gekoloniseerde gebieden.” In zijn huidige functie stelt Bouman het verband tussen architectuur en belangrijke maatschappelijke thema's graag aan de orde. Dat kan via tentoonstellingen, het organiseren van debatten, of via het beheer van een enorm archief. Bouman denkt dat het voor architecten onmogelijk is deze thema's te negeren. “Beoefen je een vak dat zo centraal in het hart van de samenleving is opgenomen, waarmee zoveel mensen te maken hebben, waar zoveel tijd en geld mee gemoeid is en waarvoor zoveel natuurlijke grondstoffen nodig zijn? Dan heb je de verplichting voortdurend doordrongen te zijn van de belangen die de samenleving nu en in de toekomst heeft.”

KRITISCH MOMENT

Bouman signaleert een kritisch moment in de ontwikkeling van het vak: “Klimaatverandering, vergrijzing, vermenging van woon- en werkfuncties;

architecten zijn druk bezig antwoorden op die thema's te vinden. Dus minder monofunctioneel bouwen, meervoudig grondgebruik, grotere dichtheid in de steden en gebruik van duurzame materialen. Wie nu niet innoveert, gaat het ongelooflijk moeilijk krijgen.” Bouman vergelijkt deze ontwikkeling met de introductie van de computer in de architectuur. “Architecten die de tekentafel trouw bleven, liepen op een gegeven moment achter in hun productiviteit. Ga je als architect nu niet met klimaatbewust bouwen aan de slag? Dan ben je niet alleen ongelooflijk onverantwoord bezig, je wordt waar-

schijnlijk op den duur vanzelf niet meer gevraagd.” In de dynamiek waarin de architectuur nu terecht is gekomen, speelt de huidige economische crisis een grote rol. Het is waarschijnlijk de branche met de grootste omzetverliezen. Dit terwijl bijvoorbeeld supermarkten in hun omzet nauwelijks iets van de crisis merken. Dit betekent iets in de visie van Bouman. “Kennelijk kunnen mensen gemakkelijker zonder architectuur dan de meeste architecten zich konden voorstellen. Juist door met vakkennis een rol in de maatschappelijke ontwikkelingen te spelen, kunnen architecten hun rol versterken.

Architecten die daarin goed zijn, hebben ook aantoonbaar minder last van de crisis.”

ICONEN VAN EENHEID

De maatschappelijke rol van de architectuur komt ook tot uitdrukking in Boumans werk als curator van openbare evenementen ter reconstructie van het publieke domein in door geweld geteisterde steden. Het doel is mensen te laten voelen dat ze een onderdeel van het geheel zijn. In Kabul organiseerde hij samen met lokale initiatieven een evenement op een heuveltop in de stad. “Boven de stad krijgen mensen

overzicht en zien ze wat er allemaal stuk is. Ze identificeren zich dan niet langer met alleen de eigen straat of buurt, maar met de hele stad. En ze voelen dat ze een rol in het geheel kunnen spelen.” Bouman vergelijkt dit met de functie van de Euromast na de oorlog in Rotterdam. “Iedereen kreeg de gelegenheid de verwoeste stad in zijn geheel te zien. Dit heeft zeker bijgedragen aan het gevoel bij honderdduizenden mensen iets te moeten bijdragen. Eén gebouw, één icoon gaf Rotterdammers zo generaties lang een drive. Ook dat is de rol van architectuur.”

“Eén gebouw, één icoon gaf Rotterdammers generaties lang een drive.”

CURRICULUM VITAE

Huidige werkzaamheden

Directeur van het Nederlands Architectuurinstituut (NAI) (sinds 2007)

Voormalige werkzaamheden

- hoofdredacteur Volume
- directeur Archis
- organisator tentoonstellingen voor Manifesta 3 en Museum Boijmans van Beuningen
- docent aan het Massachusetts Institute of Technology in Cambridge MA

- curator van een serie openbare evenementen ter reconstructie van het publieke domein in door geweld geteisterde steden waaronder Ramallah, Mexico City, Beiroet en Prishtina

Publicaties

- 'Al Manakh' (2007)
- 'De Strijd om Tijd' (2003)
- encyclopedische manifest 'The Invisible in Architecture' (1994)

Het ziet er stevig, chunky en stoer uit. De brug heeft kleuren die zijn afgestemd op de omliggende gebouwen

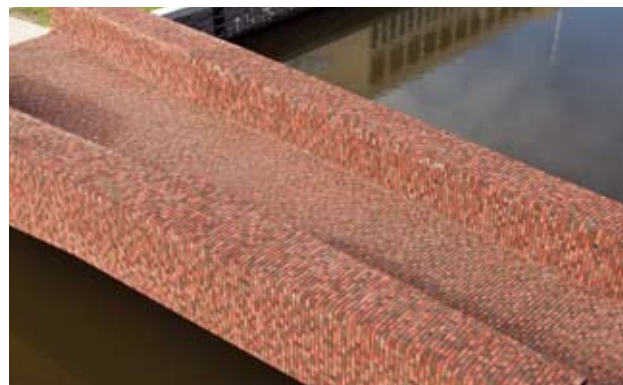
Brug over de De Boeigracht: Verrassende toepassing straatbaksteen

Een prestigieus kantoren-, woningen- en winkelcomplex roept bij veel mensen niet direct warme associaties op. Zo'n eigentijds project kan gemakkelijk leiden tot een sfeerloze openbare ruimte met enkel logge en kolossale gebouwen. Dat je zo'n modern stadsbeeld met behulp van een ingenieus ontwerp op een fraaie manier kunt aanvullen, bewijst de brug over de De Boeigracht. Het met gebakken materiaal getooide bruggetje zorgt voor een optisch aantrekkelijke eenheid met het water van de gracht.

De opdracht voor Karres en Brands landschapsarchitecten was helder: ontwerp een visie voor een serie van twaalf bruggen die de Zuidas in Amsterdam verfraait. Het eerste product dat uit deze opdracht voortkwam, is meer dan geslaagd. Lopend langs de De Boeilaan schitteren de verschillende kleurschakeringen van de bakstenen brug de passant tegemoet. Het zorgt voor een herkenbaar ijkpunt in de ietwat anonieme Amsterdamse Zuidas.

FLANEREN LANGS HET WATER

Het esthetisch karakter van de gehele omgeving speelde een rol bij de brug. Joost de Natris, als medeontwerper werkzaam bij Karres en Brands landschapsarchitecten: "Terwijl we onze visie

schreven voor alle bruggen over de De Boeigracht, hebben we het ontwerp van de eerste brug opgesteld. Daarbij hebben we direct op een technische en praktische manier getest of onze visie kon leiden tot realistische ontwerpen voor de andere bruggen. Ontwerpproces en visie kregen daardoor een kruisbestuiving; de praktische haalbaarheid van het ontwerp en de ideeën van onze visie en hebben elkaar continu beïnvloed."

De Natris legt uit: "Langs het water heeft de Dienst Ruimtelijke Ordening een trambaan bedacht, een groenstrook met bomen, een fietspad en een houten voetpad boven het water. Het voetpad beperkte in dit voorstel het directe zicht op het water. Om de mensen langs de De Boeigracht een mooie blik op het water te gunnen, werden de plannen in een vroeg stadium meer dan eens bijgewerkt. We wilden ervoor zorgen dat het verkeerskundig profiel zodanig was dat zowel mensen in de tram als fietsers en voetgangers het water goed konden zien. Daarom hebben we het profiel aangepast. Hiermee kon het zwevende voetpad vervallen en werd het water beter zichtbaar. Fietsers en voetgangers hebben nu royaal de ruimte om langs het water te fietsen en te wandelen. In plaats van een houten voetpad hebben we houten steigers laag bij het water opgenomen."

BLOEMENSTAL EN HARINGKAR

De brug over de De Boeigracht is de eerste in een reeks van >

twalf fiets-, voetgangers- en verkeersbruggen, die over de De Boeigracht komen te liggen. De Natris: “Enerzijds willen we bereiken dat de twalf bruggen een eenheid vormen, anderzijds moeten ze alle een verschillende identiteit hebben. Met de brug over de De Boeigracht wilden we een rustig beeld creëren. Doel is dat de verschillende bruggen een onderlinge samenhang hebben en reageren op de diversiteit van de gebouwen van de Zuidas.” Bij het ontwerp is rekening gehouden met de beroemde traditie van (bak)stenen bruggen in Amsterdam. Er werd inspiratie gezocht bij de hoogte, de vormen en de lijnvoering en het gebruik van de

“Als de zon schijnt, vangen de verschillende vakjes op een bijzondere manier licht of schaduw.”

typisch Amsterdamse grachtbruggen. De Natris: “Die kwaliteiten wilden we terug laten komen in dit eigentijdse project dat een onderdeel van de Zuidas is. We vonden dat deze brug iets extra’s moet hebben. In Amsterdam is een brug meer dan alleen een verbinding van A naar B. Voordeel van een traditioneel materiaal als baksteen is dat het mogelijk is allerlei accenten en nuances aan te brengen in kleur, structuur maat en reliëf.”

LEVENDIGE VERBLIJFSPLEK

De bedoeling van de brug is volgens De Natris ook dat hij een verblijfsplek op het water is. “Dat zit hem in de vorm van de brug. Kijk bijvoorbeeld naar de balustrade en de bank. De asymmetrische

vormen zorgen voor plekken op de brug waar je in de zon kunt zitten en over het water uit kunt kijken. Werknemers uit de kantoorgebouwen kunnen er lunchen met hun voeten in het water. Zoiets komt de levendigheid van het kantorengedebied ten goede.” Deze sfeer en levendigheid oproepen was een van de doelstellingen bij het ontwerp van de De Boeigrachtbrug. Dit gebeurde onder andere door de keuze van het materiaal. De brug is getooid met een bont palet van op maat gemaakte, felgekleurde bakstenen, aangevuld met verschillende sculpturen. De Natris: “We hebben een genuanceerd kleurbeeld gemaakt dat aansluit bij de bebouwing. Het zijn duurzame materialen met een vriendelijke uitstraling. Baksteen is een materiaal met veel variatie in kleur, structuur, maat en manier van metselen. Dit maakt het mogelijk dat de bruggen een familie gaan vormen en toch allemaal uniek zullen zijn.”

ORIËNTATIELAMPJES

Hoewel de brug aan alle vereisten voor stevigheid voldoet, is bij het ontwerp op alle fronten met het esthetische gehalte rekening gehouden. De Natris: “Dat zit hem enerzijds in de sculpturale kwaliteit. De breedte van de balustrade varieert. Er zitten scheve omtreklijnen in, waardoor de brug een knik maakt. Aan één kant geeft de lichtrode binnenruimte zich bloot, de andere kant van de brug heeft kleuren die zijn afgestemd op de omliggende gebouwen. Als de zon er overheen schijnt, vangen de verschillende vakjes op een bijzondere manier licht of schaduw. Daarnaast zitten in de bakstenen zo’n twintig oriëntatielampjes verstopt, die speciaal voor deze brug zijn ontwikkeld.”

STEVIG EN CHUNKY

De Boeileaan is nu verrijkt met een fraaie brug. Maar het blijft nog even wachten op de volgende varianten. De bouw van de andere elf bruggen is gekoppeld aan de ontwikkeling van verschillende deelgebieden. Met de brug over de De Boeigracht heeft de Zuidas in ieder geval een eerste duidelijke markering van het zakendistrict. De De Boeigrachtbrug is dan ook meer dan een oversteekplaats geworden; ze kleurt de omgeving. De warme en esthetisch verfijnde materialen van de brug beïnvloeden op sfeervolle wijze de voornamelijk met asfalt getooide openbare ruimte. Fietsers die de brug met de rode kleurschakeringen passeren weten: de De Boeileaan kondigt zich aan. De Natris: “Er staan grote gebouwen; daar is een stevige brug bij nodig. De leuning is massief en staat in dienst van de constructie. De oranje- en paarse- en donkerbruinrode bekleding met straatbakstenen kubusjes benadrukken de stevigheid ervan. Het ziet er stevig, chunky en stoer uit.” ■

[Project Brug over de Boeigracht](#) | [Locatie Amsterdam](#) | [Opdrachtgever Amsterdam Zuidas](#) | [Ontwerp Karres en Brands landschapsarchitecten](#) | [Producten Rode, roodbruine en paarse vormbak bakstenen in dikformaat](#)

COLUMN

MR. A. WOLFSEN BURGEMEESTER VAN UTRECHT

Het kan iedere straat overkomen. De riolering moet worden vervangen. Dit betekent dat de straat een aantal weken open ligt, met houten plankiers bij wijze van trottoir. Goed dat het gebeurt, maar wel even lastig.

Zo ook in die straat in de Utrechtse wijk Oost. Een mooie straat met vooral negentiende-eeuwse huizen. De dienst Stadswerken van de gemeente Utrecht doet zijn uiterste best om de bewoners voor en tijdens de overlast op de hoogte te houden van de voortgang. En dus hadden we de bewoners ook gemeld dat we de straat wilden dichtleggen met betonklinkers. Het sierde de bewoners van die straat in de Utrechtse wijk Oost dat ze daarmee niet zonder meer akkoord gingen. Ze vonden dat bestrating met betonklinkers niet voldoende recht deed aan de kwaliteit van hun straat – de kwaliteit van hun leefomgeving.

Als gemeente vinden we het belangrijk dat bewoners van de stad daar ideeën over hebben. Dit geeft blijk van betrokkenheid. We kozen uiteindelijk dan ook voor zogenaamde gebakken waaltjes – naast betonklinkers voor de parkeerplaatsen – en iedereen is daar dik tevreden mee.

Waaltjes

U als lezer van Contour Straatbaksteen hoeft ik niet te vertellen wat gebakken waaltjes zijn. Maar misschien wilt u nog wel de moraal van deze column horen. Mensen moeten zich in de wijk waar ze wonen thuis kunnen voelen. Ook als het een nieuwe woonwijk is. Daarvoor zijn karakteristieke gebouwen nodig met een menselijke maat. Voor de bestrating geldt precies hetzelfde.

DUURZAAM INKOPEN

Rijksoverheid gaat vanaf 2010 voor de honderd procent

Bij de aanschaf van producten en diensten niet alleen kijken naar kwaliteit en prijs, maar ook - en soms vooral - letten op milieucriteria en sociale aspecten. Dát is duurzaam inkopen. Om de Nederlandse markt voor duurzame producten een 'boost' te geven, wil de rijksoverheid vanaf volgend jaar álles duurzaam inkopen. Dit heeft natuurlijk ook gevolgen voor de inrichting van de openbare ruimte.

Het rapport Our Common Future maakte in 1987 behoorlijk wat los. Hierin riep een VN-milieucmissie onder leiding van de Noorse ex-premier Gro Harlem Brundtland voor het eerst op tot duurzame ontwikkeling. Volgens de commissie Brundtland waren de meeste mondiale milieuproblemen het gevolg van de armoede in het ene deel van de wereld en de niet-duurzame consumptie en productie in het andere deel van de wereld. 'Duurzaamheid' was vanaf dat moment een vast agendapunt voor de wereldpolitiek. Maar pas na Al Gore's film An Unconvenient Truth en schrijnende documentaires over kinderarbeid en andere mensonterende toestanden werd de urgentie van duurzaamheid en duurzame ontwikkeling voor een breed publiek echt duidelijk.

“Voor elk product is een scala aan milieu- en sociale eisen vastgesteld.”

STEVIIGE IMPULS

Een manier om de productie van duurzame producten te stimuleren, is de vraag naar die producten substantieel te vergroten. De gezamenlijke Nederlandse overheden – Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen – besteden jaarlijks ruim 50 miljard euro aan goederen, werken en diensten. Door zelf het goede voorbeeld te geven, willen de rijksoverheid en de andere overheden de markt voor duurzame producten een fikse impuls geven. Ze hebben zichzelf hiervoor duidelijke doelen gesteld: de rijksoverheid wil in 2010 voor 100 procent duurzaam inkopen, de gemeenten streven naar 75 procent en provincies en waterschappen beogen minimaal 50 procent. In 2015 willen de gezamenlijke overheden op al hun inkoop het etiket 'duurzaam' kunnen plakken.

PEOPLE, PLANET EN PROFIT

Om de duurzaamheid van (potentiële) leveranciers te toetsen, hebben het ministerie van VROM en de gezamenlijke overheden zogeheten duurzaamheidscriteria vastgesteld. Elk bedrijf dat aan de overheid wil leveren, moet hieraan voldoen. Omdat het werkterrein van de overheid erg breed is, zijn er criteria voor tientallen productgroepen: van kantoorartikelen tot elektriciteit. Voor elk product is een scala aan milieu- en sociale eisen vastgesteld. Bij de milieueisen wordt gelet op de effecten van het product of het

MET STRAATBAKSTENEN BOUWEN MET EN AAN NATUUR

Het woord 'duurzaam' levert bij Wikipedia twee definities op. Duurzaam als tijdsduur, in de betekenis van iets dat lang meegaat. En duurzaam in de betekenis van een ontwikkeling of een productiemethode die de aarde niet uitput. In de tweede betekenis is duurzaam hét sleutelwoord als het gaat om maatschappelijk verantwoord ondernemerschap en het op langere termijn leefbaar houden van deze planeet. Bij duurzame ontwikkeling is sprake van een ideaal evenwicht tussen sociale, ecologische en economische belangen, de al eerdergenoemde triple p-benadering.

LEVENSDUUR VAN HONDERDEN JAREN ÉN HERBRUIKBAAR

Straatbakstenen zijn duurzaam in de dubbele betekenis van het woord. Zo gaat gebakken plaveisel eeuwenlang mee. In veel historische binnensteden ligt nog steeds het straatwerk dat er honderden jaren geleden is neergelegd. Toen al hadden gebakken klinkers onverwoestbare eigenschappen, die sindsdien alleen maar verder zijn verbeterd. Fabrikanten van straatbakstenen bleven investeren in productiemethoden die niet alleen zorgden voor meer efficiency en steeds hoogwaardiger producten, maar die ook milieuvriendelijker zijn.

CRADLE TO CRADLE

De straatbaksteen is een natuurproduct en bevat geen stoffen die schadelijk zijn voor het milieu. Voor een zo milieuvriendelijk productieproces worden straatbakstenen gebakken in moderne tunnelovens. Door deze te stoken op aardgas wordt bovendien de emissie van schadelijke reststoffen aanzienlijk beperkt. Straatbakstenen kunnen meer dan één keer worden gebruikt. Uit onderzoek in 2009 uitgevoerd door Royal Haskoning blijkt zelfs dat de mate van hergebruik van straatbakstenen

bij gemeenten tussen de 80 en 90 procent ligt. Het gaat dan om hergebruik voor bestrating en groot onderhoud. Straatbakstenen die de gemeente niet meer hergebruikt, vinden voor een gedeelte hun weg naar de particuliere markt. Daardoor ligt het totale hergebruikpercentage rond de 90 procent. Dat past uitstekend in de cradle to cradle-filosofie die in toenemende mate opgeld doet.

BETER DEBIET RIVIEREN ÉN NIEUWE NATUURGEBIEDEN

Straatbakstenen gaan lang mee én zorgen voor een minimale belasting van het milieu. Elke baksteen begint als een flinke schep rivierklei. Onze rivieren zetten meer klei af dan nodig is voor de productie van straatbakstenen, waardoor de klei een vernieuwbare grondstof is. Bovendien is het afgraven van klei anno 2009 veel meer dan eenvoudigweg grondstofwinning. Kleiwinning zorgt voor een verbeterd debiet – het vermogen van onze rivieren om water af te voeren – en levert nieuwe kansen op voor natuur en landschap. Zo werken diverse fabrikanten van straatbaksteen samen met natuur- en milieuorganisaties aan verantwoorde kleiwinning in de uiterwaarden van rivieren. Verbeterde afgraaftechnieken 'pellen' de kleilaag af van de oorspronkelijke ondergrond. Vaak krijgt een gebied een nieuwe bestemming zodra de graafmachines vertrokken zijn. Was tot twintig jaar geleden het verkrijgen van nieuwe landbouwgrond de insteek, nu krijgt het nieuwe, maar eigenlijk oorspronkelijke, reliëfrijke rivierenlandschap meestal een natuurbestemming. Planten, dieren en water krijgen vrij spel in de oude rivierarmen en op de zandruggen die door kleiwinning worden blootgelegd. De afgelopen twintig jaar ontstond op deze manier meer dan 5000 hectare natuurgebied, soms met flora en fauna die in ons land al jaren als uitgestorven werden beschouwd.

“Uit onderzoek in 2009 uitgevoerd door Royal Haskoning blijkt zelfs dat de mate van hergebruik van straatbakstenen bij gemeenten tussen de 80 en 90 procent ligt.”

maken daarvan op het milieu. In sociaal opzicht wordt van een leverancier verwacht dat producten zijn geproduceerd onder menswaardige omstandigheden. Als de milieu- en sociale aspecten in balans zijn met het beschikbare budget, dan is sprake van duurzaamheid volgens de ‘triple p’-benadering: er is gelet op zowel people, planet als profit.

MINIMALE EISEN EN GUNNINGSCRITERIA

Fabrikanten van straatbakstenen die willen leveren aan overheden krijgen te maken met de eind juli dit jaar vastgestelde duurzaamheidscriteria uit de productgroep Wegen. Op planet- en peoplevlak heeft SenterNovem – de uitvoeringsorganisatie van de rijksoverheid op het gebied van duurzaamheid – eisen vastgesteld voor onder meer materiaal- en energiegebruik en zijn er aandachtspunten voor hinderarm bouwen, veiligheid tijdens de uitvoering en machinaal bestraten. Aan de profit-kant wordt gekeken naar de ‘total costs of ownership’, dus naar de kosten tijdens de gehele levenscyclus. SenterNovem laat de duurzaamheidscriteria voor de productgroep Wegen uiteenvallen in minimumeisen en gunningscriteria. Veel people-criteria zijn al bij wet geregeld en keren niet terug als minimumeisen. Wel zijn er criteria voor met name de afvoer en verwerking van vrijkomende stoffen. Er moet hierbij worden gewerkt volgens de Wet milieubeheer. Deze wet schrijft voor om zo veel mogelijk uit te gaan van preventie en beschouwt het storten van afval als allerlaatste optie. Dus als hergebruik, recycling en verbranding met energieterugwinning niet meer mogelijk zijn.

MKI EN C2C

Om aanbiedingen en projecten te beoordelen op duurzaamheid en onderling te vergelijken, ontwikkelt Rijkswaterstaat Dubocalc

(duurzaam bouwen calculator). DuboCalc rekent milieueffecten om tot de zogenoemde MilieuKostenIndicator (MKI), die weergeeft hoe groot de impact van een project is op het milieu. Ontwerpers bepalen zo de duurzaamheid van de leveranciers die op een werk hebben ingeschreven. Het is mogelijk dat de initiële kosten bij een duurzame aanbesteding hoger uitvallen, doordat andere materialen worden gebruikt of doordat er een energie- of onderhoudsvrij ontwerp moet worden gemaakt. Bekeken over de hele levenscyclus van het werk kunnen die kosten echter worden gecompenseerd door een langere levensduur, lager energieverbruik of doordat werken gunstig worden gesloopt en hergebruikt. Met het selecteren van materialen die volledig kunnen worden hergebruikt, loopt de overheid vooruit op het breder inzetten van ‘cradle to cradle’ (C2C) bij overheidsaanbestedingen in de grond-, weg- en waterbouw. Volgens dit principe moeten producten worden hergebruikt zonder dat er geld- en energievervlindende bewerkingen voor nodig zijn. Binnen de productgroep lopen sinds vorig jaar een aantal C2C-pilots.

Meer informatie over duurzaam inkopen is te vinden op www.senternovem.nl/duurzaaminkopen.

LITERATUUR

Uitgelezen

Door Michiel Nieuwenhuys

In deze editie van Uitgelezen bespreekt Michiel Nieuwenhuys het boek ‘Landschapsarchitectuur en stedenbouw in Nederland 2007/2008’

STICHTING JAARBOEK
LANDSCHAPSARCHITECTUUR EN STEDENBOUW
i.s.m. uitgeverij Blauwdruk
redactie o.l.v. Harry Harsema,
selectiecommissie o.l.v. Hilde Blank.
ISBN 9789075271294

LANDSCHAPSARCHITECTUUR EN STEDENBOUW IN NEDERLAND 2007/2008

Opnieuw is een Jaarboek gepubliceerd van de landschapsarchitectuur en stedenbouw. Een balans van de opgaven in de openbare ruimtes en de wijze waarop deze worden ingevuld. De soberheid door de opkomende crisis is in deze uitgave al voelbaar, ook door de opzet van het boek. De kernwaarden van de kwaliteit van de openbare inrichting en materialisatie blijven fier overeind.

EENVOUD

De thematische artikelen zijn beperkter, de naar opgave geordende projecten gereduceerd. Voorbode van de gevolgen van de crisis of meer intuïtief inspelen op de actualiteit? Een meer zakelijke benadering ademt deze uitgave, waar een nieuwe selectiecommissie zich aan heeft gewijd. Een apart essay over de kwaliteit van de openbare ruimte werd zelfs niet nodig gevonden, daar is al zo vaak over geschreven. Eerst maar eens de werkelijkheid over je heen laten komen, geniet maar gewoon van wat de Nederlandse vaklieden er van maken.

KERNWAARDEN

Uit de 170 zijn zo 24 projecten geselecteerd, met grote nadruk op stedelijke inrichting. Van stedelijke uitbreidingen is één voorbeeld, waarvan zelfs de stedelijkheid betwist kan worden met een meerderheid eengezinswoningen.

De mix en het scala zijn wederom breed en groot. Van gebiedsvisies voor inpassing van een snelweg tot een individuele kloostertuin, van – schaarse – nieuwe ruimtelijke ingrepen

tot in meerderheid herinrichting en inpassing in bestaande situaties. Almere Centrum heringericht! Of pas voor het eerst ingericht?

Ontnuchterend de relativering in het thema artikel ‘Maak het mooi’... en waarom dat maar niet wil lukken. Het maken alleen al blijkt al te vaak weerbarstig. Uiteindelijk blijven er veel meer restructies over dan de plekken waar driftig aan is vormgegeven. Er blijft meer dan genoeg werk aan de winkel. En aandacht voor de ontwerp kwaliteit blijft een permanent punt van aandacht. Niet verknijpt, maar bij voortdurend.

INSPIRATIE

Bij alle nuchterheid geeft dit jaarboek opnieuw blijk van de geweldige mogelijkheden en van de hoge kwaliteit die de Nederlandse landschapsarchitectuur te bieden heeft. Maar ook de wil van opdrachtgevers om een hoogwaardig openbaar leefklimaat tot stand te brengen. Dit vast te houden in de komende, moeilijke jaren, wordt een spannende opgave. ■

De straatbaksteen als 'work of art'

Kunst in de openbare ruimte is een breed en gevarieerd thema. Al sinds mensenheugenis kijken we op tegen standbeelden van koningen of keizers, vaak gezeten op een paard, om een overwinning te herdenken of macht te etaleren. Van recenter datum zijn muurschilderingen, allerhande objecten in straten en op pleinen, zelfs graffiti of bijvoorbeeld een skatepark. Er zijn vele vormen van kunst in de openbare ruimte en soms is de openbare ruimte zelf een kunstwerk. Denk aan kunstige trappartijen voor een publiek gebouw, lange zitranden in parken of andere vormen van landschapsarchitectuur.

Ook de straatbaksteen speelt een rol in de openbare kunst. Vaak als ondergrond van een kunstwerk, soms als het kunstwerk zelf. In dit artikel belichten we drie bijzonder kunstobjecten in de openbare ruimte waarbij gebruik is gemaakt van de straatbaksteen.

Het Patronaat, Mierlo

Stratenmaker tafereel weerspiegelt in staal

In Mierlo staat een bijzonder fraai kunstwerk met straatbakstenen in de hoofdrol. Het Patronaat, een voormalige kerk en pastorie, nu al jaren een wijkcentrum annex cultureel centrum kreeg in 2005 en 2006 een flinke uitbreiding. Tegelijkertijd werd de omgeving aangepakt: het aangrenzende plein en verschillende straten zijn opnieuw ingericht. De bijzondere historische uitstraling is behouden gebleven. Monumentale panden en oude bomen zorgen voor een intiem dorps karakter, versterkt door de keuze van de bestrating. Straatbakstenen in dezelfde kleur en het ontbreken van hoogteverschillen tussen trottoirs, rijbaan en plein brengen meer eenheid en zorgen voor een ruimtelijke uitstraling.

ANAMORFOSE

Bij de ingang van het Patronaat staat een bijzonder kunstwerk, gemaakt door de Mierlose kunstenaar Johan van Hoof, die overigens zelf het idee ervoor aandroeg en daarvoor enthousiast bijval van de gemeente kreeg. Het plein voor de voormalige kerk is voor een deel opengewerkt en door een stratenmaker weer gevuld met gekleurde lijnen van zwarte, rode, blauwe en gele bakstenen. Een abstract patroon van zo'n twee- tot drieduizend op maat gesneden stenen. Op het eerste gezicht is niet duidelijk wat het moet voorstellen, maar de zon en een hoogglans gepolijste roestvrije stalen zuil van 3 meter hoog en 80 centimeter breed brengen duidelijkheid. In een proces dat anamorfose heet, worden de gekleurde straatbakstenen weerspiegeld in de zuil, waarin voorbijgangers het oude wapen van Mierlo kunnen herkennen: de Heilige Lucia, sinds 1459 patrones van de voormalige kerk.

Volgens Van Hoof moet kunst in de openbare ruimte aansluiten bij de omgeving. Het is niets iets dat je zomaar kunt bestellen in het atelier; het kunstwerk moet bij voorkeur ter plekke worden gemaakt. En het moet passen bij de wijk, bij wat er leeft onder de mensen. Mierlo is door de fusie met Geldrop 'verdwenen' en het bestratingspatroon en de spiegelzuil symboliseren dit: ze geven het wapen van Mierlo terug aan de inwoners van het dorp maar zijn eveneens tekenend voor verandering: het spiegelbeeld van langslopende mensen verandert en vergaat. Spiegel en straatbaksteen geven samen aan dat verandering en duurzaamheid heel goed te combineren zijn!

Gekleurde straatbakstenen worden weerspiegeld in de zuil, waarin voorbijgangers het oude wapen van Mierlo herkennen.

Project Anamorfose van de Heilige Lucia | Locatie Mierlo, het Patronaat | Opdrachtgever Gemeente Mierlo | Ontwerp Johan van Hoof

Burgemeesterswijk, Maassluis

Aaikatten op een straatstenen bedje

De vernieuwde Burgemeesterswijk in Maassluis, onder de rook van Rotterdam, is eigenlijk de vreemde eend in dit verhaal. Strikt genomen is er in deze wijk (nog) geen sprake van kunst. Hoewel, de beide gesprekspartners, Nico Koedam (directeur van Ontwikkelingscombinatie Burgemeesterswijk) en Jeroen Pontenagel (projectmanager grondexploitatie van datzelfde projectbureau) merken trots op dat eigenlijk de hele wijk 'gewoon kunst is'.

De redactie werd getriggerd door de foto hiernaast, waarop in een fraai, dorps aandoend straatje een paar zeehonden liggen te zonnen op een ondergrond van straatbakstenen. Navraag leerde echter dat het geen zeehonden zijn, maar zogeheten 'aaikatten'. Speeltoestellen voor kinderen dus. Weliswaar van natuursteen en volledig passend bij de natuurlijke uitstraling van het speeltuintje in de Nicolaas van 't Wouthof, maar eigenlijk geen kunst. Elders in de wijk ligt nog een verzameling keien die ook dienstdoet als speelterrein en in het centrale park staan een paar bijzonder fraaie lig-zitbanken.

AANTREKKELIJKE LEEFOMGEVING

Voorlopig is net fase 1 van het vernieuwingsplan afgerond en is fase 2 gestart, waarna ook nog een derde fase moet volgen. Het is de bedoeling dat later de wijk met nog meer kunst verfraaid zal worden. De Burgemeesterswijk is een vroegnaarlogse woonwijk, met voornamelijk huurwoningen in hoogbouw op grote groene terreinen. De wijk is flink verpauperd geraakt en een aantal jaren geleden is een plan opgesteld voor een forse herstructurering. Het doel is een aantrekkelijker leefomgeving te creëren, in een complete servicewijk. Naast de vervanging van flats door gevarieerde laag- en hoogbouw (huur en koop) wordt dan ook stevig ingezet op voorzieningen en publieke ruimte. De vernieuwing vindt gefaseerd plaats, zodat de wijk een goed functionerend woongebied blijft.

SKOR

De Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR) is een door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen gesubsidieerde landelijk opererende organisatie die tot taak heeft kunstprojecten te ontwikkelen in relatie tot de openbare ruimte door middel van advies en financiële ondersteuning. De organisatie bestaat sinds januari 2000.

Van de eigen website, www.skor.nl: "Kunst in de openbare ruimte bevindt zich in een domein vol sociale, politieke en culturele betekenissen, spanningen en conflicten. De kunstwerken kunnen groots en verwarrend,

prikkelend en ontregelend, troostend en intiem zijn. Van een tekening op het strand die door de vloed wordt uitgewist, of een drietal paviljoentjes bij een instelling voor geestelijke gezondheidszorg waar cliënten en bezoekers elkaar kunnen ontmoeten, tot een meerjarig kunstprogramma op een Vinexlocatie dat de relaties tussen beeldende kunst, het landschap en het stedelijk leven verkent. De projecten die SKOR realiseert, reageren op sociaal-politieke veranderingen in de maatschappij en actuele ontwikkelingen in de hedendaagse kunst, architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. SKOR bemiddelt tussen kunstenaars, opdrachtgever en publiek.

Door behalve in de kunstwerken ook in haar publieksprogramma actuele thema's aan de orde te stellen, levert SKOR een bijdrage aan het debat over de betekenis en het gebruik van de openbare ruimte."

Een onderdeel van SKOR is www.kunstenpubliekeruimte.nl, een landelijke database van kunstwerken in de openbare ruimte. Op de site zijn ook veel links te vinden naar provinciale, regionale of stedelijke instellingen die zich bezighouden met kunst in de openbare ruimte.

Geen zonnende zeehonden, maar aandoenlijke aaikatten

Het hofje op de foto is onderdeel van de eerste fase en is een apart deel van de wijk: eengezinswoningen in zowel de koop- als de huursector die verschillen in architectuur, materiaal en kleur. Een opvallend intiem buurtje binnen de wijk, met moderne flatgebouwen en de Nieuwe Waterweg op de achtergrond. Middel-punt van de wijk is de Nicolaas van 't Wouthof, waar bewust voor een dorps en duurzaam karakter is gekozen: lage daklijnen, verspringende gevels, bakstenen straatbekleding en een groen speelparkje in het midden. Autoluw en met veel ruimte om te spelen. En met aaikatten.

Project Aaikatten | Locatie Nieuwe Burgemeesterswijk, Maassluis | Opdrachtgever Gemeente Maassluis, Maasdelta Maassluis en Ontwikkelingscombinatie Burgemeesterswijk cv

De Hoef, Heesch

Een rotonde als herkenningspunt

Tussen Oss en Uden, in het Maasland, ligt het Noord-Brabantse dorp Heesch. Sinds halverwege 2008 wordt hier gewerkt aan De Hoef, een nieuwe woonwijk die de schakel vormt tussen Heesch en het natuurgebied de Maashorst. En die schakelfunctie komt duidelijk naar voren in de planning, vormgeving en aanleg van de wijk: bestaande landschapsstructuren en elementen als hoogteverschillen, houtwallen en monumentale bomen bepalen de structuur van de wijk en geven De Hoef een heel eigen karakter. De wijk vraagt door zijn ligging van zijn ontwerpers een hoge ambitie op het gebied van ecologisch verantwoord en duurzaam bouwen. Het antwoord daarop ligt in gescheiden watersystemen, zichtbare waterafvoer van daken naar opvangvijvers, kenmerkende zonnepanelen en -boilers en het gebruik van duurzame materialen.

RESPECT VOOR DE OMGEVING

Natuurontwikkeling maakt nadrukkelijk deel uit van de openbare ruimte in De Hoef. Opmerkelijk is daarbij de rol van kunst, die inspeelt op de kwaliteiten en structuren van het landschap. Tamelijk uniek is de betrokkenheid, vanaf het begin, van de Enschedese kunstenaar Jeroen van Westen. Bijzonder, want doorgaans wordt pas na afloop van de bouw een kunstwerk ingepast. De kunstwerken van Van Westen zijn overal in De Hoef te zien, maar het is daarbij goed opletten geblazen: het gaat vaak om goed in het landschap geïntegreerde elementen. Volgens Van Westen moet kunst in de openbare ruimte namelijk respect tonen voor zijn omgeving. Voor dit artikel belichten we een van zijn kunstwerken in Heesch: een fraaie rotonde met een mozaïek van baksteen.

MARKANT HERKENNINGSPUNT

De plaats van dit kunstwerk met straatbaksteen is aan de Nistelrodeseweg, een van de twee toegangswegen tot de wijk. De rotonde is daarmee een herkenningspunt, een markering van de ingang van De Hoef. Het middelpunt van de rotonde bestaat uit een bolsegment, belegd met een kleurrijk patroon van straatbakstenen. Er is gekozen voor vier hoofdkleuren, die in hun meest briljante vorm de vier windstreken weergeven: bruin (noord), rood (oost), geel (zuid) en zwart

Er is gekozen voor vier hoofdkleuren, die in hun meest briljante vorm de vier windstreken weergeven: bruin (noord), rood (oost), geel (zuid) en zwart (west).

DE PERCENTAGEREGELING

De percentageregeling beeldende kunst bepaalt in Nederland dat bij grote overheidsprojecten een bepaald percentage (meestal 1 procent) van de bouwsom mag worden besteed aan een opdracht voor beeldende kunst. Dat kan kunst in het gebouw zijn, maar uiteraard ook buiten, in de openbare ruimte. Deze regeling, ook wel 1 procentregeling genoemd, is in 1951 ingevoerd op initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en sindsdien herhaaldelijk aangepast en verduidelijkt. Thans geldt de regeling voor gebouwen in beheer van de Rijksgebouwendienst, die een totale bouwsom hebben van meer dan 500.000 euro.

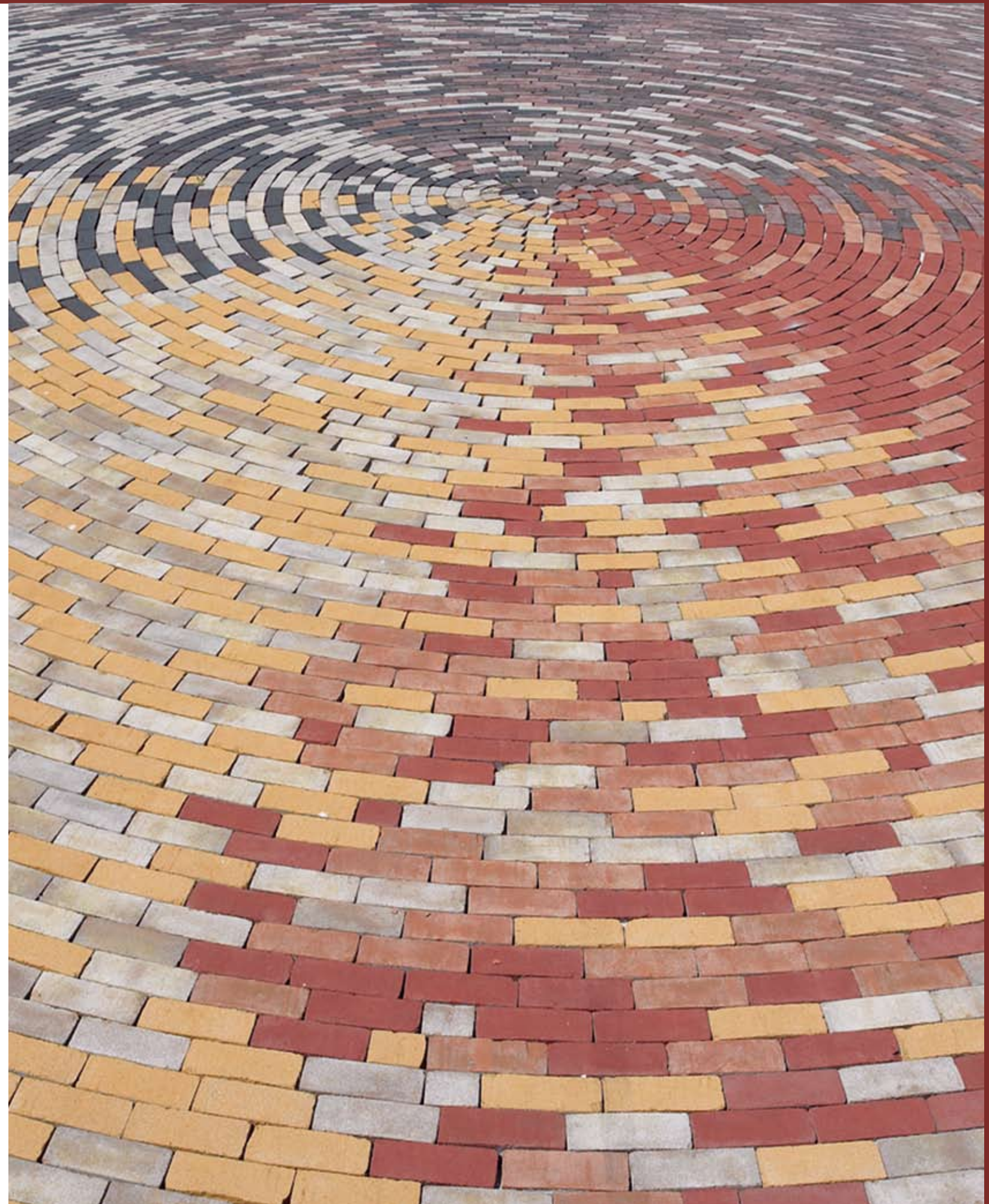
(west). Van het ene naar het andere segment lopen de kleuren in elkaar over door variatie in de kleuren en de keuze van een willekeurig patroon. Drie van de toegangswegen komen vlak op de rotonde aan, de weg naar de wijk loopt naar beneden en is door tegenbolling en een zichtbare waterafvoer mooi in de wijk geïntegreerd.

MOOIE TRADITIE

Van Westen heeft bewust gekozen voor gebakken materiaal: "Ik kies bij al mijn werken vooral voor aansluiting met de omgeving. Dit deel van Brabant, gelegen aan de Maas met zijn kleiwinning, heeft een mooie traditie van gebruik van bakstenen in huizen en wegen. Sommige oude boerderijen hebben al een geglaazuurde rollaag en ook in sommige art-decogebouwen zijn veel kleuren gebruikt. Die traditie wilde ik eren en gebruiken, vandaar mijn keuze voor de baksteen als gekleurde mozaïeksteen. Het zijn uiteraard wel hele aardse kleuren, die de natuurlijke omgeving geen geweld aandoen, maar juist echt tot z'n recht laten komen."

Bij het gehele kunstproject van Van Westen zijn de lokale politiek en bewoners sterk betrokken geweest: er was sprake van een team met afgevaardigden van beide groepen. Het resultaat stemt dan ook tot tevredenheid van bijna iedereen. "De meeste mensen vinden het erg mooi en er is regelmatig over deze rotonde geschreven. Maar heel soms krijg ik de vraag wanneer nu eindelijk eens dat beeld op de rotonde wordt geplaatst. Dan heb je het dus niet helemaal begrepen..."

Project Rotonde | **Locatie** Heesch, De Hoef | **Opdrachtgever** Gemeente Bernheze | **Ontwerp** Jeroen van Westen | **Producten** Zandgele, okergele, oranje, rode, roodbruine, grijze, zwartbruine en zwarte vormbak bakstenen in dik formaat

In deze rubriek stelt Contour een stijl centraal die met straatbaksteen gecreëerd kan worden. Stijlexperts werkzaam op diverse terreinen – van stedenbouw tot kunst, mode en productdesign – geven een toelichting op hoe een bepaalde stijl doorklinkt in verschillende gebieden. Het doel is het weergeven van eigenzinnige, andersoortige visies op architectonische stijlen die het straatbeeld kleuren.

HISTORIS
CHMODE
RNPOST
MODERN
ZAKELIJK
INDUSTR
IEELVERN
IEUWEND

DEN BOSCH BESCHERMT HAAR HART

Historische structuur als basis

Deze keer aandacht voor de Historische stijl. ‘Vroeger’ is populair. Op radio, tv en kranten is er veel aandacht voor onze geschiedenis. Modeontwerpers citeren gretig uit het interbellum en de jaren vijftig. En binnen de architectuur zijn het vooral de jaren-dertig-nieuwbouwwijken die als paddenstoelen uit de grond schieten. De grote massa associeert ‘oude’ vormen met ‘authenticiteit’ en ‘geborgenheid’, ‘modern’ wordt vaak ‘koud’ en ‘onpersoonlijk’ gevonden. Hoe houd je als stad rekening met deze liefde voor historische vormen? Bijvoorbeeld in de wijze waarop je je eigen stadsgeschiedenis zichtbaar maakt? Contour sprak daarover met Cees van Aalst, stedenbouwkundig strateeg van Den Bosch. Een stad die met veel succes haar hart tot een historisch beschermd stadsgezicht heeft gemaakt.

In de publieke ruimte van het stadskantoor aan de Wolvenhoek in Den Bosch hangt een grote luchtfoto van de stad en haar omgeving. Het is niet voor niets dat Cees van Aalst juist hier zijn verhaal begint. Op de foto is namelijk goed te zien hoe bodem en waterlopen een grote invloed hebben gehad op de bebouwing van Den Bosch en haar omgeving. De stad ligt midden in een samenvloeiing van het Oost-Brabantse bekenstelsel. Waterlopen, met als bekendste voorbeeld de Binnendieze, bepalen het stratenpatroon in het hart van de stad. De omgeving ervan was tot 1942 overloophooggebied van de Maas en kon in de winter onder water komen te

staan. Wilde je bouwen op die lage komgronden? Dan moest je ze eerst ophogen. Dit maakte stadsuitbreidingen relatief duur. Samen met de status van vestigingsstad tot 1874 heeft dit de groei van Den Bosch lange tijd belemmerd. De groeispurt die de meeste andere Nederlandse steden al vanaf het einde van de negentiende eeuw inzetten, startte in Den Bosch pas echt na de Tweede Wereldoorlog. Relatief laat dus. Volgens Van Aalst is dit achteraf gezien een groot geluk voor de stad. “Na de oorlog was de bouwwereld vooral gericht op uitbreiding en vernieuwing. Bestaande stadsstructuren werden opgeofferd aan >

Rijksmuseum, Amsterdam

Kees van Aalst

TERUG NAAR VROEGER

Aandacht voor het verleden is van alle tijden, maar de waardering ervoor verschilt sterk per periode. Eigenlijk was de renaissance binnen de westerse beschaving de eerste grote historiserende stroming. Nadat eeuwenlang het christendom de voornaamste inspiratiebron was geweest, grepen schilders en beeldhouwers in de vijftiende eeuw voor zowel vorm als inhoud terug naar de klassieke oudheid. Binnen de architectuur ontstaat er in de negentiende eeuw een sterk historiserende stroming. In Nederland is Pierre Cuypers, bekend om zijn neogotische kerken en het Centraal Station en Rijksmuseum in Amsterdam, een sprekend voorbeeld. In Berlijn werden op het Museuminsel een hele verzameling neobarokke en neoclassicistische musea naast elkaar neergezet. Lange tijd verweten historici de architecten uit de negentiende eeuw een gebrek aan originaliteit. Maar inmiddels groeit de waardering, ongetwijfeld mede doordat hun gebouwen inmiddels ook al meer dan een eeuw geschiedenis met zich meedragen.

nieuwe ideeën over cityvorming, vooral gericht op schaalvergroting van winkelen, kantoren, cultuur en horeca en met veel ruimte vragend voor de opkomende auto.” Halverwege de jaren zestig stonden in het structuurplan voor de binnenstad van Den Bosch nieuwe grote verkeersverbindingen naar geplande uitbreidingswijken getekend. Deze zouden dwars door de bestaande historische structuur gaan lopen. Op dat moment begon de tijdgeest echter al te kantelen. Vanuit rijksniveau kwam er meer aandacht voor historische binnensteden. En ook de bevolking van Den Bosch protesteerde hevig tegen de nieuwe plannen. Uiteindelijk zorgde een nieuwe politieke meerderheid voor een omslag in de wijze waarop Den Bosch naar haar stadshart keek. Voortaan stonden behoud en herstel centraal.

BESCHERMDE STRUCTUREN

Begin jaren zeventig begint Den Bosch haar stadshart integraal op te knappen. Dankzij nieuwe wetgeving kon men niet alleen individuele gebouwen, maar ook hele gebieden een beschermde status geven. Een belangrijke ontwikkeling volgens Van Aalst. “We zijn begonnen met het stadshart, het gebied rond de Markt en de Parade, dat als eerste als beschermd stadsgezicht was aangemerkt. Deze stadskern werd al snel vergroot tot het gehele gebied binnen de wallen. De rooilijnen en kavelstructuren van de eerste kadastrale kaart uit begin negentiende eeuw vormden een belangrijk uitgangspunt bij deze ontwikkeling. We spraken af verdere schaalvergroting niet zonder meer toe te laten. Daarop hebben we de

bestemmingsplannen afgestemd.” Hiermee is Den Bosch ook de structuur van de binnenstad gaan beschermen. Individuele monumenten worden beschermd via de Monumentenwet. Dat laatste blijft in de ogen van Van Aalst vooral een zaak tussen eigenaren en de monumentencommissie. “Uiteraard zeggen we geen ‘nee’ als winkeliers of bewoners een oude winkelpui willen reconstrueren, maar dit eisen wij niet. Vooral ondergevels zijn onderhevig aan snel wisselende architectuurmodes. Dat mag ook. Den Bosch is geen openluchtmuseum. Het is een levende stad die nooit af is en voortdurend in ontwikkeling blijft. Voor het beschermde historische stadsbeeld is het van groot belang dat de schaal van het individuele pand en het oorspronkelijke kavel in stand blijven.”

HISTORISCHE STRAATBEKLEDING

Overigens stelt de gemeente natuurlijk wel eisen aan het gevelaanzicht, zeker in het beschermde stadsgezicht. Bijvoorbeeld als het gaat om de hoogte van de onderbouw. Vanwege de smalle straten was die van oudsher altijd hoog, zodat er nog licht in de binnenruimtes viel. Zet je tussen twee historische panden een winkel of kantoor met een moderne, lagere onderbouw, dan is het net of deze in de grond wegzakt. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de C&A op de Markt. Ook de mogelijkheden om panden samen te voegen heeft de gemeente beperkt. Als het al wordt toegestaan, is dat meestal via doorgangen in de perceelscheidende muren. Verdwijnt zo’n winkel of kantoor later weer? Dan is zo’n pand relatief een-

Centrum, Den Bosch

“Een centrum waar het verleden van afspat, maar dat tegelijkertijd in ontwikkeling blijft.”

Aaneengesloten gevelwanden, Den Bosch

Brandevoort, Helmond

voudig in de oorspronkelijke eenheden terug te brengen. Niet alleen de individuele historische panden geven Den Bosch een historische uitstraling, de vele aaneengesloten gevelwanden langs de kleine, kromme straatjes dragen daar ook aan bij. Zeker met de veelvuldig toegepaste inrichting van natuur- en straatbaksteen. Van Aalst vindt betonklinkers en asfalt ongewenst in de binnenstad. “Bij echt historische gebieden als de Uilenburg hergebruiken we zo veel mogelijk oude natuursteenkeien en gebakken klinkers. Dit materiaal was van oudsher goed op de zandgronden te gebruiken. In de winkelgebieden gebruiken we meer natuursteenplaten, daarbuiten voornamelijk straatbaksteen. Bij een zachte ondergrond passen kleine gebakken klinkers beter. Die vangen de verzakkingen van de ondergrond beter op. Met variatie in legpatronen, molgoten of stoepranden en verschillende vormen straatbaksteen, van keiformaat, dikformaat tot waalformaat, maken we een onderscheid tussen straten waar doorgaand verkeer komt en de overige gebieden.”

JAREN-DERTIG-ARCHITECTUUR

Door het beschermde stadsgezicht in het bestemmingsplan te verankeren, heeft Den Bosch een centrum gecreëerd waar het verleden van afspat, maar dat tegelijkertijd in ontwikkeling blijft. Een binnenstad ook waar mensen graag verblijven. Er komen veel toeristen naar de Brabantse hoofdstad. Het is niet voor niets dat de historische uitstraling van Den Bosch op dit moment door veel andere steden als een voorbeeld wordt gezien. Ook aan Vinexlocaties geeft men graag een historische

look and feel mee. De nieuwe-jaren-dertig-woningen zijn het meest populaire voorbeeld van deze trend. Het is verleidelijk om over de reden van deze populariteit te speculeren. Zoeken bewoners van die woningen naar vertrouwde, nostalgische vormen om in te schuilen voor een buitenwereld die steeds groter en globaler wordt? Of is het ambachtelijk karakter altijd populair geweest, maar kwam de

“Den Bosch is geen openluchtmuseum.”

wens van de consument bij architecten en projectontwikkelaars lange tijd op tweede plaats? En was dit dan vanwege esthetische principes of simpelweg omdat de woningnood vooral om kwantiteit vroeg? Van Aalst vindt het vooral opvallend dat er overal in Nederland dezelfde jaren-dertig-wijken lijken te ontstaan. Hij vraagt zich dan ook af hoelang de consument deze manier van bouwen nog als authentiek ervaart.

BRANDEVOORT EN HAVERLEIJ

Gaat het om nieuwbouw in een historische stijl? Dan is Brandevoort waarschijnlijk het meest besproken voorbeeld. De Veste, de kern van deze uitbreiding bij Helmond, is opgezet als een Brabants dorp uit de zeventiende eeuw. De inwoners leven in herenhuisen met verschillende

gevelaanzichten, komen via toegangspoorten in de vestigingswallen hun buurt binnen en begeven zich via kronkelige straatjes naar de ‘Victoriaanse’ gietijzeren markthal op het centrale plein met de ouderwetse spelling De Plaetse. In de buurten rond De Veste wordt voornamelijk een boerderijstijl uit de achttiende en negentiende eeuw aangehouden. Ook Den Bosch heeft een veelbesproken Vinexwijk die vaak met historiserend bouwen in verband wordt gebracht: het landgoed Haverleij. Deze uitbreiding ten noordwesten van de Brabantse hoofdstad vormt een stadspark met centraal Het Slot, omgeven door negen kastelen. Haverleij is volgens Van Aalst een goed voorbeeld van bouwen met historisch besef, maar op een iets andere manier dan toeschouwers in eerste instantie denken. “Niet de verschijningsvormen van de kastelen zelf zijn geïnspireerd op een vroegere manier van bouwen, maar het bodemgebruik. De bouw van de ongeveer duizend woningen is geconcentreerd op donken en dijken, zoals dat vroeger in dit riviereengebied gebruikelijk was: kijk naar Engelen en Bokhoven.” Met dit contextueel uitgangspunt zijn de architecten Soeters en Van Beek uiteindelijk met de metafoor van kastelen gekomen. Ieder kasteel wordt door een ander bureau ontwikkeld. Daarbij mogen ze zelf hun inspiratiebronnen kiezen. Met de grote diversiteit in de uiteindelijke bouwwerken wordt Haverleij dan ook eerder een postmoderne stadsuitbreiding, dan een gehistoriseerde Vinexwijk. ■

In aflevering 10 van de rubriek Straatbaksteen in nieuwbouwwijken aandacht voor de straatklinker als smaakvol element binnen de wijk. Bij de wijken Le Medi in Rotterdam en de Koolhoven in Tilburg bleek de straatbaksteen een waardevolle toevoeging.

[10]

STRAAT BAKSTEEN IN NIEUW BOUW WIJKEN

Koolhoven in Tilburg: geen eenheidsworst

Koolhoven: een duurzaam karakter met een kleur die aansluit op het woningbeeld.

Hoe smeed je op een esthetische en smaakvolle manier een echte eenheid in een wijk? In de Tilburgse nieuwbouwwijk Koolhoven is de jaren dertig architectuur met een tuinachtige, natuurlijke omgeving gecombineerd tot een wijk met een herkenbaar karakter. De prachtige, robuuste straatbakstenen maken het plaatje af.

Wie van natuur houdt, is in het Tilburgse Koolhoven – onderdeel van de wijk De Reeshof – aan het juiste adres. Koolhoven kent twee delen met een eigen gezicht: Koolhoven-Oost aan het water in bosgebied en Koolhoven-West dat is gesitueerd in een tuinachtige omgeving. Dit laatste deel, waarvan de bouw in 2005 begon, is nu bijna klaar voor oplevering. Sandra Rozemeijer, projectleider bij Grondexploitatie maatschappij Koolhoven: “We hebben kwaliteit gecreëerd door de verschillende vormen van architectuur binnen de wijk op elkaar af te stemmen. Dit houdt in dat we wat betreft het materiaal in de openbare ruimte zo veel mogelijk voor baksteen hebben gekozen. De wijk wordt door de traditionele stijl een eenheid. Dat geeft een bepaalde sfeer.”

ESTHETISCH EFFECT

Volgens Rozemeijer geeft de bewuste keuze voor straatbaksteen op de meest in het oog springende plekken, de wijk een meerwaarde. “Het is van belang voor de totale uitstraling van het gebied. Op sommige plekken ligt een mix van baksteen en betonsteen. De plaatsen die het meest in het zicht liggen hebben – voor het aantrekkelijke straatbeeld – baksteen, andere plekken zoals parkeervakken hebben betonsteen.” Hoewel Koolhoven-West een nieuwbouwwijk is, is er volgens Rozemeijer bij de aanleg direct veel aandacht besteed aan groenvoorzieningen. “De grote lanen hebben veelal een groene middenberm met daaromheen brede betonbanden met sleuven om het water geïnfiltreerd af te voeren. Daaromheen ligt donkerrode straatbaksteen voor een fraai esthetisch effect. Dat maakt het geheel tot een geslaagde combinatie.”

SLIJTVAST EN AUTHENTIEK

Welke visie steekt er achter het ontwerp? Ontwerper van de wijk Paul Kersten, landschapsarchitect bij wUrck: “We wilden de wijk een duurzaam karakter geven met een kleur die aansluit op het woningbeeld. Voor het trottoir hebben we bijvoorbeeld betontegels met een basalt toplaag gebruikt. In de rijbanen ligt een robuuste straatbaksteen, een ruwe versie van de strengpers straatbaksteen. De steen is hardgebakken en heeft mede door de kolenbrand die op de steen aanwezig is een kleur en uitstraling alsof hij al erg oud is.” De steen past volgens Kersten mooi in het palet van het verhardingsmateriaal van de lanen. “We hebben vooral voor deze steen gekozen door zijn slijtvastheid en het authentieke beeld. Daarmee heeft Koolhoven een kwalitatief hoogwaardige inrichting gekregen. Over het totale beeld van deze wijk is nagedacht – de architectuur van de bebouwing en de inrichting van het maaiveld is op elkaar afgestemd. Het geeft een rustig en mooi karakter. Deze wijk is bepaald niet standaard.” ➤

Project Koolhoven | Locatie Tilburg | Opdrachtgever Grondexploitatie maatschappij Koolhoven | Ontwerp Paul Kersten, wUrck architectuur, stedenbouw en landschap | Product Rood/bruin gereduceerde wasserstrich steen in dik formaat

Le Medi: vakantiegevoel in Rotterdam

Wonen in een mediterrane omgeving is voor velen in Nederland een droom, een onhaalbaar idee. Of toch niet? Want als je het zeeklimaat even wegdenkt, blijkt het toch mogelijk: in de wijk Le Medi in Bospolder in Rotterdam vergeet je even dat je in Nederland bent.

Laat buurtbewoners het architectonische gezicht van de wijk bepalen. Dat was eind jaren negentig de gedachte achter de ontwikkeling van de Rotterdamse wijk Le Medi, die eind 2008 werd opgeleverd. Bianca Seekles, hoofd Initiatief & Concept bij ruimtemaker ERA Contour BV legt uit: “Met Le Medi wilden we –Com.wonen, Woonbron en ERA Contour – de herstructurering van de wijk Bospolder-Tussendijken een extra impuls geven door het aantrekken van een

Le Medi is via internetenquêtes en klantenpanels samen met de toekomstige bewoners bedacht.

voor deze wijk nieuwe bewonersgroep. Daarbij was ons uitgangspunt: de consument als coproductent. Via internetenquêtes en klantenpanels hebben we samen met de toekomstige bewoners Le Medi bedacht. Door deze manier van werken ontstaat al voor de oplevering van de woningen een nieuwe collectiviteit. En dit maakt een stad duurzaam.”

CREATIEVE MIX

Seekles legt uit: “We werkten volgens de leefstijlenmethode van The Smartagent Company. Niet de traditionele kenmerken als leeftijd, gezinssamenstelling of inkomen staan hierin centraal, maar juist de manier van leven. De internetenquêtes bevestigden het door ons opgestelde profiel van de Le Medi-bewoner: de Nieuwe Rotterdammer. Het concept van Le Medi sprak deze groep erg aan en dit gaf ons voldoende voedingsbodem om verder te praten over de precieze invulling van de wijk. Door middel van klantenpanels werd gezamenlijk het concept verder vormgegeven, natuurlijk speelde ook het architectenbureau Geurst & Schulze hierin een grote rol.” Het resultaat mag er wezen: Le Medi is een kleurrijke wijk geïnspireerd op de stedenbouw en architectuur uit de landen rondom de Middellandse Zee. Kenmerkend zijn de kleur en de materiaalkeuze, en verder een centraal plein met een waterelement, grote toegangspoorten en verregaande uitbreidbaarheid van de woningen. Seekles: “Le Medi is bijzonder en ik ben vooral erg trots dat het is gelukt een nieuwe groep mensen aan te trekken. Negentig procent van de kopers past naadloos in het profiel van de Nieuwe Rotterdammer!”

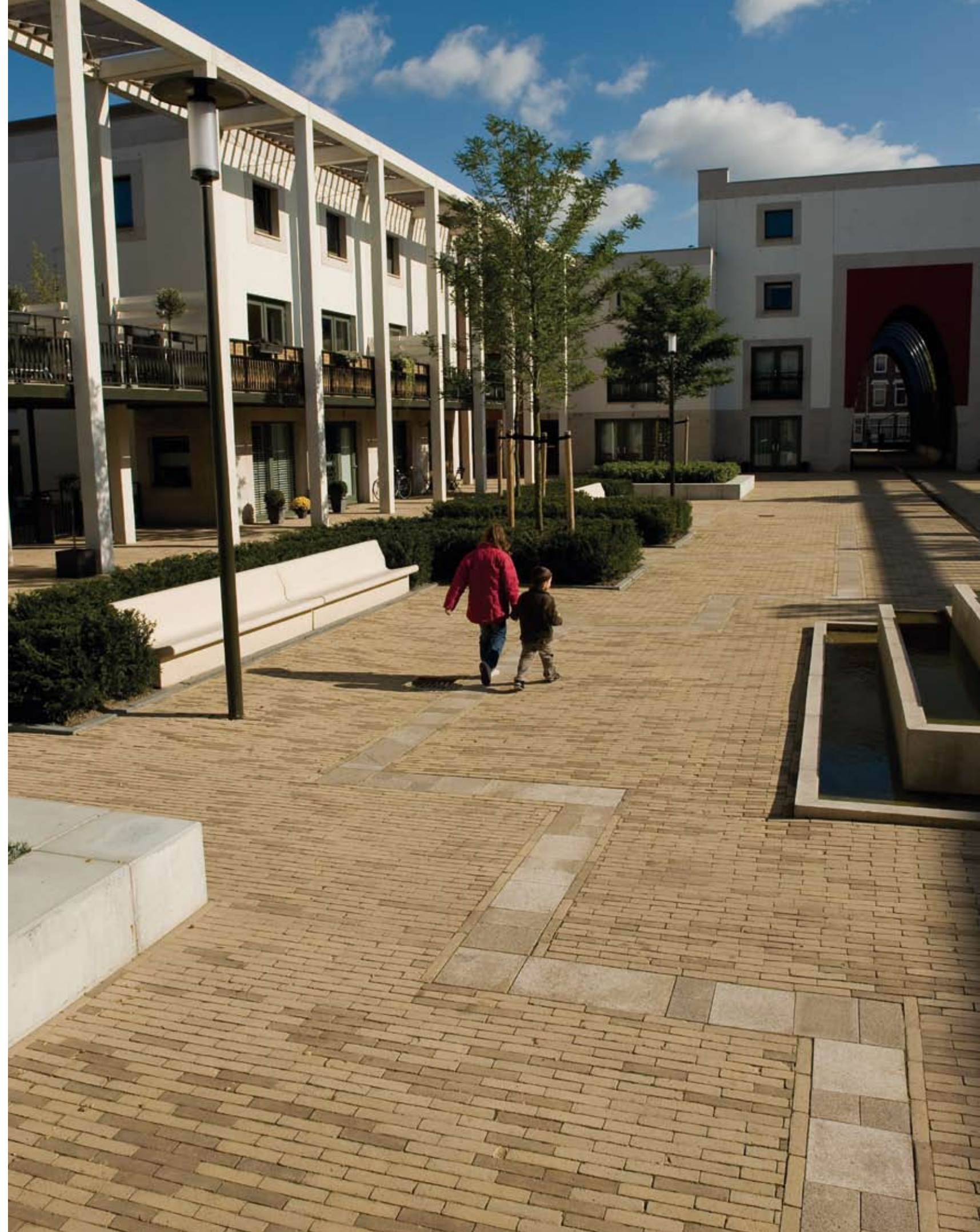
BONTE KLEUREN

Daarmee is niets te veel gezegd. Bezoekers die door de hoofdpoot met mozaïeken wandelen, wanen zich direct in een mediterraan dorp. Over gebrek aan interesse van andere gemeenten en ontwikkelaars uit andere landen heeft de wijk dan ook niet te klagen. Regelmatig komen belangstellenden zich vergapen aan de gekleurde straatjes. Deze variëren van in rood-geel-oranje tot blauw-geel-groen gekeimde baksteen.

Over de kleuren is nagedacht. Seekles: “De buitenkant wilden we een ingetogen karakter meegeven. Daar zie je zand- en leemkleurige baksteen met bijzondere metselwerkmotieven. In het zuidelijke deel van de wijk zie je de warmste kleuren: rood en oranje. In het noordelijke deel de wat koudere kleuren met geel, groen en blauw.” De baksteen is daarnaast functioneel: de buitenkant bestaat uit leemkleurige baksteen met daarop natuurstenen kaders. Loop je de wijk in, dan vallen ook de gevels op, waarvan een groot deel in bonte, felle kleuren gekeimd is. De omkadering van de ramen en deuren van de woningen is van bakstenen materiaal.

De keuze voor straatbaksteen in de wijk is een esthetische: de steen sluit aan bij de bakstenen omkadering van de woningen. Seekles: “De bakstenen van de woningen lopen min of meer door in de gebakken klinkers in de straat, waardoor er een eenheid tussen woning en straat ontstaat.” De straten zijn autovrij, wat het dorps- en vriendelijke gezicht nog eens extra benadrukt. In het midden van de wijk ligt een plein met een hofje. De verschillende poorten rondom hebben een uitnodigende uitstraling. Seekles: “Alsof ze willen zeggen: kom op visite!”

Project Le Medi | Locatie Rotterdam | Oprachtgever Com.wonen, ERA Contour en Woonbron | Ontwerp Van Geurts & Schulze | Product Gele vormbak baksteen in waalformaat

DE BESTE ARGUMENTEN STAAN OOK ONLINE

www.straatbaksteen.nl biedt professionals en consumenten alle mogelijke informatie over het gebruik van straatbaksteen. Van producteigenschappen tot de voordelen, van toepassingsmogelijkheden tot praktische adviezen – de website geldt als bron van informatie én inspiratie voor professionals werkzaam in de openbare ruimte. Bovendien kunt u online alle nummers van Contour teruglezen.

www.straatbaksteen.nl

OVER SPS

De Stichting Promotie Straatbaksteen (SPS) heeft als doel het bevorderen van een kwalitatief en kwantitatief goede toepassing van straatbaksteen, een en ander in het belang van een goede ruimtelijke kwaliteit van de gebouwde en ongebouwde omgeving.

